

«АҚМАҚ ПАТША» ДӘСТАНЫНДА ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МОТИВЛЕРДИҢ ҚОЛЛАНЫЛЫҢЫ ӨЗГЕШЕЛИГИ

Қ.Жәрімбетов - филология илимлериниң докторы, профессор

М.Палымбетова - магистрант

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: Бердақ, достон, фольклор мотиви, адабий аңғана, проблематика, қахрамон образи, хаёт хақиқати.

Ключевые слова: Бердах, дастан, фольклорный мотив, литературная традиция, проблематика, образ героя, правда жизни.

Key words: Berdakh, epos, folkloric motive, literary tradition, subject matter, character's image, life truth.

Бердақ дәретиўшилигин изертлеўши әдебиятшы алымлар оның шығармаларының тийкарғы дәреклериниң бири фольклор екенлигин бир аўыздан мақуллайды. Бул туўралы әдебият илиминиң дарғалары Н.Дәўқараев, Қ.Айымбетов, И.Сағитов, М.Нурмухамедовлардың, сондай-ақ Х.Хамидов, А.Муртазаев, А.Пирназаров, Қ.Жәрімбетов хәм т.б. дыққатқа ылайық илимий-теориялық пикирлери бар [1]. Рус, түркмен, өзбек алымларының да бул бағдардағы қызықты илимий-теориялық жуўмақларын көпке келтириўимизге болады. Мысалы, атақты рус әдебиятшысы З.Кедринаның «Ол поэзия байтереги болып, өз әрманын, әрманына қоса туўылған фольклоры менен көп миллетли Шығыс шайырлық мектебиниң мийраслары менен байыан шайырлық тәжирийесин келешек әўладқа қалдырып кетти» [2], - деп жазғанында үлкен шынлық бар.

Ал, түркмен әдебиятшысы С.А.Ғарриев: «Бердақ қарақалпақ әдебий тилиниң байлығына сүйенип, оннан пухталық пенен пайдаланып, шығармаларын қарақалпақ классикалық поэтикасының, фольклорының руўхында дәреткен» [3] деген еди.

Шайырдың «Ақмақ патша» шығармасының фольклор менен байланысының ең баслы белгиси ондағы ўақыялардың фольклорлық баянлаў усылына ұсағанлығында көринеде. Мысалы «Ақмақ патша» қарақалпақ халық дәстанларындағы, сондай-ақ ертеклериндегі ўақыяларды ең дәслеп сўўретлеп баслаўдағы дәстүрий қатарларды еске салады. Мысалы:

Ийе болып алтын тахтка,
Зәхәрин жайып дуйым халыққа,
Салып биразды қулыққа,
Нешше патшалар өткен екен [4].

Қарақалпақ ертеклеринде «екен» көмекши сөзи арқалы баянлаў дәстүри қалыпласқан. «Бир бар екен, бир жоқ екен, аш екен де тоқ екен, ала ғарға азаншы, қара ғарға қазаншы екен...» сыяқлы дәстүрий қатарлардың тәсири жазба әдебиятта бар екенлигин көриўимизге болады. Бул форманы Бердақ та дәстан тилиниң жеңил, көпшиликке түсиникли, тартымлы болыўы ушын қолланған болыўы керек. Ықыяларды усы тақылетте баянлаўдың өзи де Бердақтың шеберлигинен дәрек береді. Өйткені, баянлаўдың бундай стили тыңлаўшының шығармадағы ўақыяларға деген исениминиң артыўына хызмет етеди. Демек, шайыр фольклорлық баянлаў усылын тегин қолланып отырған жоқ. Оны хақықатлықты астарлап беріў мақсетинде пайдаланған.

Фольклорлық мотивлер әсирлер даўамында қалыпке түскен көркем элемент болып, сюжетти жетилистириўде үлкен хызмет атқарады. Буны Бердақтың «Ақмақ патша» дәстанынан да көриўимизге болады. Мысалы:

Өзиң бир ізлеп келипсең,
Кеўлиңди хәм де берипсең,
Ханның түсине енипсең,
Апарамыз үйиңнен шық. [4:197]

деген қатарлар шайыр шығармасының миллий-эпикалық дәстүр менен тығыз байланысды екенлигин көрсетеди. «Ақмақ патша» дәстанының бас қахарманы Гүлим хәдден тыс сулыў кыз болып, оның портрети автор тәрпинен көркемлеп сўўретленген. Ол ханның итибарына түседі. Бул мотив қарақалпақ халқының «Саятхан-Хәмра» дәстанындағы Хәмраның Саятханды түсинде көрип, ашық болыў ўақыясы менен жүдә ұқсас. Мәселен, дәстанда Саятханды ізлеп шыққан Хәмра хәм оның әкеси азанда оянса, күн шығыстан бир күн, күн батыстан бир күн шығып турғанын көреді. Күн шығыстан шыққан күн бул тәбият хәдийсеси, яғный қуяш болса, ал күн батыстан шыққан күн бул Саятханның сулыўлығы еди. Бул мотивти қарақалпақ халық ертеклеринде де жүдә көп ушыратыўымызға болады.

Әдебиятлар

1. Дәўқараев Н. Таңламалы шығармалары. III том. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1979; Сағитов И. Сахра бұлбили. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1974; Муртазаев А. Бердақтың «Ақмақ патша» поэмасы. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1978; Пахратдинов Ә. Бердақтың дәстанлық шығармалары. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987.
2. Кедрина З. Бердақ хақында сөз. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987, 77-б.
3. Ғарриев С. Бердақ хақында сөз. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987, 67-б.
4. Бердақ. Таңламалы шығармалары. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987, 182-б.

РЕЗЮМЕ

Мақола Бердақ шоирнинг «Оқмоқ пошшо» достонида хаёт хақиқатини гавдалантиришда фольклор мотивларининг аҳамиятини тадқиқ этишга бағишланган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается изучению проблемы использования фольклорных мотивов в дастане Бердаха «Царь самодур» при изображении правды жизни.

SUMMARY

The article is devoted to the study of using folklore motives in the epos «Stupid king» by Berdakh in the description of life truth.

ӘПСАНАЛАРДА ТРАНСФИГУРАЦИЯ ҚУБЫЛЫСЫ

Г.С.Қалбаева - үлкен илимий хызметкер-излениўши